

ЕКОНОМІКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК: 338.2:338.43:63(4)

Н. О. Дугієнко

кандидат економічних наук, доцент

Т. Л. Кельдер

кандидат економічних наук, доцент
Запорізький національний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті визначено необхідність державного регулювання та підтримки агропромислового виробництва України. Висвітлено характерні ознаки державної підтримки аграрного виробництва в різних країнах, зокрема США, Канаді і країнах Західної Європи. Акцентовано на сучасній системі підтримки сільського господарства в країнах – членах ЄС, що здійснюється через механізми та інструменти спільної аграрної політики. Зазначено, що дослідження методів різних країн щодо стабілізації галузі сільськогосподарського виробництва, захисту товаровиробника на внутрішньому ринку, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції, забезпечення розвитку виробничої інфраструктури дасть змогу розробити комплекс напрямів і заходів державної підтримки підприємств вітчизняного агропромислового виробництва. Запропоновано враховувати основні принципи побудови системи державної підтримки сільськогосподарських виробників у зарубіжних країнах при розробці ефективних методів стимулювання вітчизняних підприємств цієї сфери.

Ключові слова: агропромислове виробництво, державне регулювання, державна підтримка сільськогосподарського виробника, регулювання цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, екологізація сільськогосподарського виробництва, розвиток сільської місцевості.

I. Вступ

На сучасному етапі державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки України можна розглядати як реакцію на проблеми, що виникають, а, отже, воно не є системним і має вимушений характер. Однак посилення світових інтеграційних процесів викликає підвищену увагу до питання вибору місця й ролі аграрного сектора України у світовій економічній системі. Варто зазначити, що сільське господарство є важливою галуззю національної економіки, яка, однак, потребує особливої державної підтримки. В основному це зумовлено складністю залучення інвестиційних ресурсів для здійснення підприємницької діяльності в цій сфері, що пов'язано із сезонністю сільськогосподарського виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, уповільненим рухом оборотних засобів, великою кількістю суб'єктів господарювання, які працюють у галузі, критичною спрацьованістю сільськогосподарської техніки, непередбачуваністю кон'юнктури ринку аграрної продукції, нестабільністю отримання прибутків. Тому питання розробки комплексу напрямів та заходів державної підтримки підприємств агропромислового виробництва є важливим і актуальним на сьогодні.

Дослідження та аналіз зарубіжного досвіду державної підтримки сільськогосподарських підприємств зумовлено необхідністю пошуку нових напрямів державного регулювання аграрного сектора. Крім цього, дасть змогу вивчити методи різних країн щодо стабілізації галузі сільськогосподарського виробництва, захисту товаровиробника на внутрішньому ринку, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції, забезпечення розвитку виробничої інфраструктури тощо.

Теоретичні й практичні аспекти державного регулювання аграрного сектора висвітлено в працях О. Дація [4], М. Корецького [6], М. Латиніна [8], О. Могильного, О. Олійника [9], Ю. Ульянченка, О. Шпичака та ін. Питанням ефективного функціонування агропромислового виробництва та його регулювання на регіональному рівні з використанням зарубіжного досвіду присвячені праці В. Борщевського [10], М. Гладія, О. Онищенко, П. Саблука [6], Д. Стеценка та ін. Утім, сьогодні все ще існує потреба у визначенні пріоритетних напрямів та заходів державної підтримки аграрного сектора України.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду державної підтримки агропромислового виробництва для розробки ефективних методів стимулювання вітчизняних підприємств цієї сфери.

III. Результати

Сьогодні можемо спостерігати певні загальносвітові особливості розвитку відносин “державна – агропромислове виробництво”, що виявляються у посиленні регуляторної ролі держави в аграрному реформуванні; дотуванні сільськогосподарського виробництва; державному сприянні розширенню місткості аграрного ринку; державній підтримці сільськогосподарського виробника; протекціонізму щодо вітчизняного агропромислового виробництва.

Однак таке ставлення до аграрного сектора економіки існувало не завжди. Так, упродовж останніх ста років у світовій економіці відбувалися значні зміни в еволюції підходів держав до регулювання цього сектора. Виділяють сім основних етапів [3, с. 23]:

- період невтручання (1890–1914), який вирізнявся переважно вільним функціонуванням сільськогосподарського сектора й обмеженим впливом держави на цю галузь лише в екстремальних ситуаціях;
- два регламентаційні періоди, які тривали протягом Першої та Другої світових воєн і відзначалися активним втручанням уряду в аграрний сектор з метою стабілізації продовольчих ринків в умовах дефіциту продуктів харчування;
- період державної диференціації (міжвоєнний період), за якого відбувалося значне коливання цін на сільськогосподарські товари й запровадження субсидій для фермерів, а також захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції;
- період стабілізації аграрних ринків (кінець 40-х рр. – поч. 70-х рр. ХХ ст.), що супроводжувався активною ціновою підтримкою фермерів з боку урядів Японії та країн Європи, що призвело до стрімкого нарощування виробництва аграрної продукції в цих державах;
- етап загострення глобальної конкуренції (70 – поч. 90-х рр. ХХ ст.), протягом якого впроваджувалися програми обмеження перевиробництва аграрної продукції;
- сучасний інноваційно-ліберальний період, який розпочався із середини 90-х рр. ХХ ст. і триває понині. Він вирізняється оптимізацією аграрного виробництва, розвитком виробництва органічних продуктів, а також посиленням контролю за безпекою продовольства та поступовою лібералізацією світової торгівлі аграрними товарами.

Згідно із досвідом зарубіжних країн, державне регулювання аграрного сектора – це складний механізм, що включає інструменти впливу на прибуток фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний і продовольчий ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві й міжгосподарські відносини з метою створення стабільних економічних, правових, соціальних і екологічних

умов для розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в продуктах харчування за соціально доступними цінами, розвитку сільських територій.

Проведений аналіз показав, що для стабілізації та підвищення ефективності аграрного виробництва в зарубіжних країнах використовують систему прямих і непрямих важелів державного впливу. Серед них можна виділити регулювання цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, стабілізацію ринку сільськогосподарської продукції тощо. Варто зазначити, що в середині минулого століття, коли головним завданням сільського господарства розвинутих країн було збільшення обсягів виробництва продукції, широко практикувалися цільові державні субсидії на будівництво, купівлю техніки, здешевлення кредитів. Проте в міру насичення ринку й надвиробництва сільськогосподарської продукції розмір прямих державних субсидій виробничого призначення почав зменшуватися. Виняток становить тільки система пільгового сільськогосподарського кредитування й надання допомоги молодим фермерам.

Що стосується сучасних умов, то метою прямих державних виплат в аграрному секторі в зарубіжних країнах є не стільки стимулювання виробництва, скільки вирішення соціальних завдань, таких як підтримка рівня доходів фермерів, забезпечення населення доступними продуктами харчування, розвиток сільських територій та аграрної інфраструктури, проведення природоохоронних заходів. При цьому практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, у питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримуються принципу аграрного протекціонізму. Більше того, успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії, Китаю пов'язують не стільки з розвитком ринкових відносин у цих країнах, скільки з обмеженнями дій ринкових механізмів саморегулювання за допомогою зовнішніх важелів впливу. Це виявляється в державній підтримці сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо.

Розглянемо деякі особливості державної підтримки аграрного виробництва в різних країнах.

Підтримка сільського господарства є головним пріоритетом діяльності Європейського Союзу. Сучасна система підтримки сільського господарства в країнах – членах ЄС здійснюється через механізми та інструменти Спільної аграрної політики (САП). Упродовж функціонування САП (започаткована в 1957 р. Римським договором) неодноразово була реформована, що зумовлено

високою динамічністю цього сектора та численними суперечками серед держав-членів. У сучасному Євросоюзі активно впроваджується багатофункціональна модель сільського господарства, що підтверджується виявленими взаємозв'язками між пріоритетами САП (зокрема, підтримка доходів фермерів та згладжування коливань ринкових цін на продовольство, екологізація сільськогосподарського виробництва й розвиток сільської місцевості) та ключовими принципами надання дотацій, використання будь-яких механізмів для підтримки внутрішніх цін на продукцію сільського господарства.

Європейський Союз щорічно витрачає понад 40 млрд євро на реалізацію САП, тобто 45% свого бюджету, тоді як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить близько 2%. При цьому з усіх витрат ЄС на проведення Спільної аграрної політики 80% ідуть на дотації для підтримки цін і доходів селян [2; 13]. Підтримка відповідного рівня цін і цінової рівноваги є одним із головних механізмів у системі державного регулювання аграрного ринку, оскільки система регулювання цін спрямована на підтримку фермерських цін на рівні, що дає змогу товаровиробникам не тільки відшкодувати власні витрати на виробництво, а й вести розширене відтворення.

Комісія ЄС здійснює регулювання цін за трьома головними критеріями:

- рекомендовані ціни (індикативні – для зернових культур, молока, цукру, соняшника; орієнтовні – для великої рогатої худоби, вина; цільові – для тютюну);
- мінімальні ціни імпорту (граничні – для зернових, цукру, молочних продуктів; довідкові – для фруктів, овочів, вина, рибопродуктів; шлюзові – для свинини, яєць, птиці). Захист від імпорту відбувається шляхом обкладання додатковим митним збором, що дорівнює різниці між національною торговельною ціною й ціною імпорту. Крім захисту від імпорту, стимулюється експорт за межі ЄС – експортні субсидії;
- мінімальні ціни, мета яких – гарантувати виробникові нормальний рівень доходу й диференціювати заготівельні ціни по районах за видами продукції [2].

Варто також зазначити, що у зв'язку з необхідністю пристосування до нових міжнародних економічних реалій САП ЄС все більше скорочує субсидування сільськогосподарського виробництва і спрямовує ці кошти на розвиток сільських територій і підтримку соціальних та екологічних аспектів. Новітня аграрна політика європейських держав – сприяння сільськогосподарській еволюції та забезпечення поступового сільського розвитку, основа якого – розвиток людського капіталу [5].

У США найпотужніша система агробізнесу. Продукція цієї системи становить 12% ВВП країни, водночас частка продукції власне сільського господарства США у ВВП – лише 1,5%. Частка США у світовому виробництві: сої – 43,7%, кукурудзи – 34,4%, бавовни – 21,2%, пшениці – 11,6%. Частка зайнятих в агробізнесі США в загальній чисельності працюючих становить 12%, а в сільському господарстві – лише 3%.

Чільне місце США на світових ринках продовольства пояснюється їх зусиллями, спрямованими на індустріалізацію сільського господарства та посилення державно-монополістичного регулювання цієї галузі.

До головних програм підтримки сільського господарства в США належить програма “Стабілізація доходів фермерів”, на реалізацію якої виділяють від 30 до 50% усіх бюджетних асигнувань на сільське господарство. До складу цієї програми входять: Державна програма підтримки цін, програми “Страховання врожаю” і “Сільськогосподарський кредит” [7].

Варто зауважити, що, згідно із Законом “Про продовольство, охорону природних ресурсів та енергетику” від 18.06.2008 р., державна підтримка спрямована на розвиток товарного виробництва та підвищення рівня доходів фермерів і включає прямі виплати й цільові ціни. Так, зокрема:

- передбачено субсидії при виробництві пшениці, кукурудзи, ячменю, вівса, рису, бавовни, гороху, чечевиці, нуту;
- підтримка виробників молочної продукції здійснюється через ціни підтримки сиру типу “чеддер” (1,13 дол. США/фунт), масла вершкового (1,05 дол. США/фунт) і знежиреного молока (0,8 дол. США/фунт) [11; 15]. Якщо ринкові ціни на цю продукцію є нижчими від зазначених рівнів, товарно-кредитна корпорація викуповує молочну продукцію за цінами підтримки;
- з метою охорони сільгоспугідь передбачено спрямування 3,4 млрд дол. США на програми, що орієнтовані на розповсюдження екологічно ефективних технологій у сільськогосподарському виробництві; 1,3 млрд дол. США – на спеціальну програму захисту перезволожених земель;
- посилено державну підтримку розвитку фермерських ринків через виділення грантів для різноманітних форм продажу сільськогосподарськими товаровиробниками продукції безпосередньо в місцях її виробництва (наприклад, фермерські придорожні ринки);
- вводиться в дію програма часткової компенсації витрат на сертифікацію органічної продукції;
- передбачено надання державної підтримки фінансово слабшим товаровиробникам, або фермерам, які розпочинають

свою діяльність: фермерам, які одержують понад 0,5 млн дол. США річного доходу від їх позафермерської діяльності або 0,75 млн дол. США від фермерської діяльності, не надаються субсидії [14].

Сільське господарство й переробна харчова промисловість у Канаді є настільки розгалуженими, що іноді здається, що вони охоплюють узагалі всю життєдіяльність країни й тому є найбільш динамічними та інноваційними галузями економіки. Тут працює понад 2,1 млн канадців – сільгоспвиробники, які безпосередньо опікуються землею й фермами, постачальники-посередники, транспортники, продавці і працівники громадського харчування [1]. Загалом АПК входить до топ-п'ятірки промислових галузей Канади, за популярністю посідає II місце після автоперевезень. Роботу ж в аграрному секторі має кожен восьмий мешканець країни. Державна підтримка сільського господарства, на думку уряду Канади, є найшвидшим способом сприяти розвитку галузі, яка має стратегічне значення для економіки країни. Крім того, державна підтримка запобігає різким коливанням доходів фермерів і в такий спосіб додає стабільності економіці загалом та внутрішньому фінансовому ринку зокрема. Державна підтримка фермерам Канади надається через програми двох рівнів – федерального (центрального) та провінційного.

До переліку програм федерального рівня входить:

- національна програма стабілізації чистого доходу (NISA) – це своєрідний механізм заощадження для фермерів, який гарантує, що навіть у несприятливий рік рівень доходу фермера не впаде нижче від середнього показника за останні три роки;
- програма уніфікації цін через Пшеничну палату. Механізм функціонування програми передбачає, що фермери продають зерно Пшеничній палаті у зручний для них час і отримують при цьому встановлену початкову ціну, однакову для всього зерна, що належить до одного класу;
- програма авансових платежів. Федеральний уряд Канади надає фермерам грошові кошти під зерно (пшеницю, ячмінь), що зберігається на фермі. Як правило, такий аванс надається восени. Така програма регулюється спеціальним законодавчим актом за назвою АМПА (Акт щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції);
- програма підтримки узгодженого рівня виробництва полягає в тому, що спеціальні уповноважені урядом органи продають виробникам квоти на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції. Це переважно стосується виробництва молока та продукції птахівництва, тобто продукції, яка реалізується виключ-

но всередині країни. Виробники, що володіють квотами, мають гарантований збут своєї продукції за ціною, яку розраховують відповідно до внутрішнього попиту.

Прикладом програм державної підтримки провінційного рівня є програми, що реалізуються в провінції Альберта через діяльність Фінансової корпорації з надання послуг сільському господарству (AFSC). Через AFSC здійснюються такі програми підтримки фермерів, як програма стабілізації доходу, програми надання позичок фермерам, зокрема програма підтримки фермерів-початківців, програми страхування врожаю, програма відшкодування шкоди, заподіяної дикими тваринами.

Отже, ми коротко розглянули основні програми державної підтримки сільськогосподарських виробників, які функціонують у Канаді, США, країнах ЄС, і можемо зазначити, що в результаті їх впливу сьогодні ці країни відіграють провідну роль у забезпеченні світу продовольчою продукцією й залишаються країнами нових можливостей для тих, хто хоче працювати в сільському господарстві.

IV. Висновки

В економічно розвинутих країнах агропромислове виробництво забезпечується комплексом законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів з боку держави. Так, досвід країн Європейського Союзу (ЄС), Канади, США свідчить, що основними важелями державної підтримки є регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, кредитна підтримка через механізм здешевлення відсотків і відстрочення платежів основної суми заборгованості, економічна підтримка аграрних підприємств, що потрапили в несприятливі природно-кліматичні умови, державне фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектора. На нашу думку, варто врахувати ці основні принципи, що покладено в основу побудови системи державної підтримки сільськогосподарських виробників у зарубіжних країнах, при розробці ефективних методів стимулювання вітчизняних аграрних підприємств.

Список використаної літератури

1. Агропрофі. Український тижневик ділової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/492-hand-in-hand-to-save-the-land-angl-plich-o-plich-dlja-zberezhennja-zeml.html>.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, В. В. Юрчишин. – Київ : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Вінська О. Й. Система регулювання аграрного сектору в ЄС : дис. ... канд. екон.

- наук : 08.00.02 / О. Й. Вінська. – Київ, 2011. – 195 с.
4. Дацій О. І. Удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нових технологій і високотехнологічних агропромислових виробництв / О. І. Дацій // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 180–187.
 5. Дугієнко Н. О. Модернізація Спільної аграрної політики ЄС щодо фінансування інфраструктури сільських територій / Н. О. Дугієнко, А. О. Осаул // Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka : zbiór raportów naukowych (29.06.2014–30.06.2014). – Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. Diamond trading tour, 2014. – 76 str.
 6. Корецький М. Наукові засади державного регулювання розвитку аграрної економіки / М. Корецький // Зб. наук. пр. НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. – Київ : Вид-во УАДУ, 2003. – Вип. 2. – С. 134–140.
 7. Кучуков Р. Ценообразование АПК стран с развитой рыночной экономикой / Р. Кучуков // АПК: экономика, управление. – 1997. – № 7. – С. 50–56.
 8. Латинін М. А. Законодавче забезпечення функціонування механізму державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки України / М. А. Латинін // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Харків : Вид-во ХарPI НАДУ, 2005. – № 3 (26). – С. 272–281.
 9. Олійник О. Теоретико-методологічні засади державного регулювання аграрного ринку / О. Олійник // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 65–73.
 10. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Припула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
 11. Public Law 110 – 234 – Food, Conservation, and Energy Act of 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-110publ234/content-detail.html>.
 12. Саблук П. Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3–16.
 13. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. – Київ : НІСД, 2011. – 19 с.
 14. Черняков Б. А. Законодательные и административные основы продовольственной безопасности США: опыт для России / Б. А. Черняков // США. Канада: экономика, политика, культура. – 2010. – № 8. – С. 89–104.
 15. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/910/>.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014.

Дугієнко Н. А., Кельдер Т. Л. Государственная поддержка предприятий агропромышленного производства: опыт зарубежных стран

В статтє определена необходимость государственного регулирования и поддержки агропромышленного производства Украины. Раскрыты характерные черты государственной поддержки аграрного производства в разных странах, в частности США, Канаде и странах Западной Европы. Акцентировано внимание на современной системе поддержки сельского хозяйства в странах – членах ЕС, которая осуществляется через механизмы и инструменты общей аграрной политики. Указано, что исследование методов разных стран по стабилизации отрасли сельскохозяйственного производства, защите товаропроизводителя на внутреннем рынке, стимулированию экспорта сельскохозяйственной продукции, обеспечению развития производственной инфраструктуры позволит разработать комплекс направлений и мероприятий государственной поддержки предприятий отечественного аграрного производства. Предложено учесть основные принципы, которые используются при построении системы государственной поддержки сельскохозяйственных производителей зарубежных стран при разработке эффективных методов стимулирования отечественных предприятий данной сферы.

Ключевые слова: агропромышленное производство, государственное регулирование, государственная поддержка сельскохозяйственного производителя, регулирование цен и фермерских доходов, бюджетное финансирование, экологизация сельскохозяйственного производителя, развитие сельской местности.

Dugienko N., Kelder T. Government Support of Agro-Industrial Enterprises: Foreign Countries Experience

The article determines the need of government support and regulation of agro-industry. It has been proved that search of new directions in governmental regulation of the agricultural sector is important

and relevant for improving its competitiveness considering the peculiarities of Ukraine's integration into European and world economic space.

Foreign countries experience of government support of agro-industrial enterprises has been analyzed. The article notes that different countries methods research concerning the stabilization of agricultural production, commodity producer protection on internal market, export promotion of agricultural production, providing development of production infrastructure will lead to government support of national agro-industry directions and means development.

The peculiarities of the "state – agricultural production" relation concerning changes in the evolution of different countries approaches to the agricultural sector regulation has been considered. The main nationwide peculiarities of this relation are enhancement of the state role in agricultural reforming, allocating investment support of agricultural production, expanding the intensity of agricultural market, government support of agricultural producer. It has been explored that foreign countries use direct and indirect leverage of government impact for stabilization and effectivization of agricultural production, such as price and farm income regulation, budgetary financing, crediting, taxation, stabilization of agricultural production market.

Identifying features of government support of agricultural production in different countries such as USA, Canada, Western European countries have been covered. The article describes modern system of government support of agricultural production in EU Member State which carried out through the mechanisms and instruments of the common agricultural policy. The peculiarities of Canada government support of agricultural producers provided through the program two levels – federal (central) and provincial have been considered. Trends and measures of USA government support which directed to the development of commodity production and increase in earnings of farmers.

It is proposed to take into account basic principles of government support of agricultural producers in foreign countries during the development of effective methods to stimulate national enterprises in this sphere.

Key words: *agro-industry, governmental regulation, government support of agricultural producer, price and farm income regulation, budgetary financing, ecologization of agricultural production, rural development.*